

Совість вимагає прощати весь світ

*Наш співрозмовник – **Мирослав Володимирович Попович**, учений-філософ і громадський діяч, академік Національної академії наук України, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, доктор філософських наук, професор, педагог, фахівець у галузі культурології, логіки та методології науки, історії української культури, директор Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України, завідувач відділу логіки та методології науки цього Інституту.*

Автор понад 100 наукових праць, присвячених проблемам логіки, методології та філософії науки, філософії й історії культури. Великий суспільний резонанс мала фундаментальна праця Мирослава Поповича «Нариси історії української культури» (1999), яка витримала два видання. У 2001 році вона була удостоєна Національної премії України імені Тараса Шевченка. У книзі зображено процес розвитку української культури від найдавніших часів до сьогодення на тлі індоєвропейської та слов'янської міфологій.

Мирослав Попович – головний редактор наукового журналу «Філософська думка», член редколегій часописів «Вища школа», «Людина і політика», «Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Серія «Філософія».

Володіє польською, німецькою, англійською, французькою, чеською мовами.

– Мирославе Володимировичу, філософія є оптимістична і песимістична. З огляду на ваші наукові дослідження і життєвий досвід, що світить Україні? Українці нині лягають і встають з однією думкою: чи виборсається Україна?

– Я прожив вже досить довго на світі. Якби мені тридцять років тому сказали, що Україна буде самостійною державою, що у неї буде парламент і свобода слова (тобто можна буде висловити будь-що, не ображаючи і не принижуючи людину), що можна буде їздити за кордон, скільки тобі твої гроші дозволять, я б ніколи не повірив.

І саме те, що ми живемо в такому світі, який я уявляв неможливим 25 років тому, основа мого оптимізму. Я все-таки оптиміст у свої вісімдесят з гаком. І не тільки тому, що хочеться, щоб онуки жили у світі, який їм бажаний і подобається, а тому що тверезо дивлюсь і бачу: добро все-таки виявляється сильнішим, ніж зло. І я не хотів би помилитися, але поки що не маю підстав робити інші висновки.

Якось воно буде. Є така дуже оптимістична, дуже зрадлива українська примовка. Якось-то воно буде. І в тому (якщо це не в виразом пасивного ставлення до всього та якоюсь дебілізацією людини) – велика мудрість, бо раптом відкриваються такі можливості, яких учора ще не було, і ми, виявляється, можемо

вийти із ситуації, поліпшивши свій баланс сил щодо навколишньої дійсності. Якось воно буде...

– Яким чином попередня влада Януковича сподобилася залишити такого патріотичного чоловіка, як Мирослав Попович, біля керма такої поважної установи, як Інститут філософії?

– Для того, щоб усіх таких, як я, викинути, вирвати, виполоти, потрібно щось сумірне зі сталінським терором 1937 року. Ніхто нині, і в тому числі Янукович у минулому, не здатний організувати такий масовий терор, таке побоїще, коли не тисячі, сотні тисяч, мільйони лягають під ніж, слухняно у більшості випадків. Подібні трагічні колізії бувають в історії рідко.

Ті криваві події, які ми пережили в Києві і переживаємо на Донбасі, трагічні події в Криму і все-все, що навколо нас, це, по суті, закінчення боротьби за свободу і незалежність нашої Батьківщини. Надто вже ми зраділи від того, що так легко впало із союznego столу і залишилося ціленьким, нічого не розбилося, і ні в кого з нас голова особливо не боліла.

Сказати, що Майдан був трагедією, можна, бо була «небесна сотня», але могла статися більш кривава розправа, адже не кону стояли великі речі. Ми бачимо сьогодні Росію, яка не може виборсатися з полону деспотизму, в який вона втрапила. І це чудо, що ми оминули тиранію порівняно легко. Певно, тому що нас, нормальних, побожних людей, які ставлять свої інтереси досить високо, проте ще вище ставлять загальнонаціональні інтереси, які прагнуть добра, виявилось надто багато. Утім, серед нас є і невіруючі люди, які не сподіваються, що за їхнього життя буде світло в кінці тунелю.

Отже, національні цінності виявилися настільки високими, що сотні тисяч людей, яких могли понищити, раптом стали готові кинути все і бігти допомагати ближньому своєму. Найдивовижніше і найкраще, що я бачив у своєму житті, оця готовність наших людей зробити все, щоб добро перемогло. Я ніколи не подумав би, що наші люди полізуть під кулі, бомби, возитимуть воду і хліб, будуть опорою для армії, а не навпаки. Це найбільше диво, яке може бути на землі, і ми повинні дивитися і запам'ятовувати, щоб розказати дітям і внукам про ті всі випадки, які проходять через наше життя.

— Але ж нам протистоїть такий монстр, як Путін. Як із цим бути?

— Що я особисто можу зробити? Мені вже пізно брати в руки зброю. Та й не однією зброєю треба захищатися. Треба розуміти, що відбувається з цим світом. І люди, які займаються розумовою працею біля великих коліс історії, філософи, письменники, журналісти, науковці, інженери, вчителі зобов'язані в силу свого покликання, можливостей утямити і донести до громадян суть подій, щоб вони могли правильно оцінити масштаб своєї діяльності і вибрати шлях. Це дуже високе завдання. Треба подякувати патріотам нашим, які можуть добро донести до людей.

А Путін, вважаю, вже зазнав колосальної поразки і став посміховиськом. Чого вартує пісенька-глузування, яка ходить усім світом за ним.

– **Він не усвідомлює власної карикатурності, хоч як дивно...**

– У людини зіпсувався орган, яким вона співвідносить себе зі світом, повністю зіпсована самооцінка. Ван не розуміє, що робить. Не розуміє, що буде проклятий, а це не жарт, коли хтось в історії заслуговує на прокляття. Йому плюне вслід людство, тому що такого безчинства, яке він творив і творить на землі, не можливо пробачити.

– **Як Ви вважаєте, Порошенко – це здорове начало? Чи виведе він Україну?**

– Я не берусь про це казати. Гадаю, люди проголосували за нього тому, що відчули в ньому здорове начало, в цьому виборі, певно, є здоровий глузд. І поки що в Порошенку відчувається здатність співвідносити свої слова і діла. Ця людина показує себе реалістом, і це дуже важливо, бо помилки він так само робитиме, як і всі інші робили. Та якщо він буде спроможний зрозуміти, що зробив помилку, що йому треба її виправляти, тоді він зможе посісти дуже високе місце в нашій історії.

Узагалі-то тут важко оцінювати, бо треба знати політичний світ, надкилимні та підкилимні проблеми, коли кожна мить треба брати на себе відповідальність за якесь рішення. Я розумію, що це невдячна робота, я за неї не берусь. Подивимося, як буде. Але, в усякому разі, ми мусили негайно дати все на допомогу цій людині і підтримати її в добрих починаннях. А коли щось не сподобається, то не таїти дулю в кишені – в таких випадках слід говорити по-чесному, щоб не було інтриг, щоб відбувався діалог влади і нас із вами, простих смертних.

– **Як науковець – на чому Ви зосереджені, на яких пріоритетах?**

– Я дуже серйозно зайнятий проблемою особистої відповідальності, адже не все, що робимо, ми робимо за своєю волею. Чи відповідає людина за ті вчинки, які вона зробила, якщо до цього її змусили обставини чи зла воля чиясь?

Відповіді на це запитання немає ні в філософії, ні в теології. А треба мати, треба та визначитися з цим, тому що кожна людина несе якийсь хрест. Місія не покладається на народи, на класи, на великі спільноти. Не можна сказати, що от в історії Росія має отаку місію, а Україна – отаку. Це надзвичайно примітивно. Але окрема людина є саме тим суб'єктом, який мав чи може мати місію.

Кожна людина десь колись ухвалює рішення, яке може через десять років виплисти нагору і призвести або до якоїсь чорної справи, або, навпаки, до доброго діла. Тож як прожити так, щоб бути людиною відповідальною, щоб що свою місію, тобто обов'язок відповісти на певні запитання, які ставить тобі життя, виконати, щоб не втікати від цього, а цілком свідомо все вирішувати?

Певно, варто придивлятися, як це відбувалося в житті великих людей, у тому числі філософів, коли перед ними поставало питання «Бути чи не бути?». Це були

визначальні рубежі, перед обличчям проблем людина з великої літери завжди шукала відповідь.

На мої міркування, на мою філософську ідеологію справив великий вплив Шекспір, а саме його «Гамлет». Він над усім думає: «Бути чи не бути? Можна поставити під сумнів кожний крок, усе життя людини перебуває в цьому проклятому руслі «Бути чи не бути». І де ж відповідь? Де ж правда? Де той мотив, який виправдовуватиме всі наші вчинки? Та відповідь ховається, не завжди читачі розуміють Шекспіра, бо час змінився, персонажі у повсякденні не ті, не ті проблеми. А суть полягає в тому, що можна сумніватися завжди, можна не ухвалювати рішень роками, крутитися білкою, але є річ, на яку треба негайно реагувати. Це людська гідність. Якщо вас не просто пригнічують, а ще й принижують вашу людську гідність, тоді треба, не вагаючись, хапатися за шаблю, пістолет, сокиру і відповідати так, як має відповісти людина з великої літери.

Оце є трагічний, але, я би сказав, вічно зелений поклик. Коли Гамлета ховають, розпорядник говорить, що Гамлет загинув, як воїн, і хай його несуть чотири капітани. Ці чотири капітани – символ вояцької, насправді просто шляхетної честі і пошани. Людина, яка здатна все перенести, витримати, але не може стерпіти, коли її позбавляють людської гідності, цим стає схожою на воїна, який упав на полі бою, його мають нести чотири капітани.

Тож будемо жити так, щоб нас ховали чотири капітани.

– Чарльз Дарвін якось із великим сумом зізнався, що вже не здатен читати поезію і слухати музику, бо вчасно не тренував відповідні ділянки мозку, вони атрофувались, адже він усього себе віддав науці. А як у вас? Чи читаєте поезію? Чи буваєте у філармонії, опері, театрі?

– Менше, ніж мені хотілося б, тим паче, що я живу далеко від центру Києва, на околиці, в Академмістечку, тож незручно повертатися після вистав і концертів, Але я не мислю свого існування без музики, без вірша, і це, може, навіть не дуже така органічна потреба. Вона швидше через голову проходить, бо я просто переконаний, що народ, який не має своїх математиків, філософів, музикантів, поетів, тобто людей абсолютно не корисливих, які не приносять жодного матеріального зиску для суспільства, але без цих людей не існує нації, не існує спільноти взагалі.

Тому я собі не дозволяю особливо відволікатися від мистецького світу, багатьох я давно особисто знаю і сприймаю поезію не просто як читання, а як звіряння в чомусь. Це – людські долі, відчуваєш промінь сонця за тими всіма словами, що їх можна розгадувати як своєрідні кросворди, а можна сприймати і як те, що йде від серця. І я дуже вдячний історії, долі, що багато з тих речей, які я читав колись просто як читач, потім стали словами моїх добрих друзів.

– Чим жіноча філософія і жіноча логіка відрізняються від чоловічої?

– Я думаю, що поняття «жіноча логіка» швидше з анекдотів. Вона не є науковою характеристикою способу жіночого мислення. Утім, є одна специфічна риса жіноча, яка характеризує інтелектуальну діяльність жінок, – у них більша спаяність, поєднаність розуму і почуття. Жінка часом не може сказати, чому, власне кажучи, вона заперечує проти чогось. У неї є відчуття, що це «не моє» – і все.

Завдяки, я б сказав, інстинктивному змістові порухів душевних жінки бувають більш чутливі до фальші, неправди і частіше покладаються на інтуїцію. Іноді це неминуче, і часто жінка вгадує краще, ніж чоловік. А з іншого боку, буває така ситуація, що жінка не вдовольняється загальним відчуттям, що це чуже, що це погане тощо і керується суто розрахунком.

Почуття справедливості має бути сильною стороною чоловіка. Чоловік має бути справедливим до себе і до свого оточення, не повинен іти за першим порухом емоцій.

Якщо є такий баланс, якщо є такі умови, які задовольняють людські істоти з одного та іншого боку бар'єру, то це щасливі пари, щасливі приятелі, щасливі чоловік і жінка, і вони завжди знайдуть спільну мову.

– Пане Мирославе, є певна когорта людей, до якої належите і Ви. Це шістдесятники: Євген Сверстюк, Іван Дзюба, Ліна Костенко, Левко Лук'яненко... Ці люди уособлюють совість нації, є камертоном моральності. Кому із друзів, однодумців, зокрема молодших, Ви можете будь-коли зателефонувати і вилити душу? Хто Вас не зрадив і з ким вам добре?

– Відповісти на це запитання я не можу, тому що це якось буде зобов'язувати людей, яких я назву, вони, певно, мусили б зі мною погодитися, що так до мене ставляться, тож краще я це залишу в спокої. Хоча скажу, що у мене багато друзів, з якими я близький, відвертий і раджуся, і не знаю, як би я жив, якби не вони.

Щодо совісті нації, то найкраще висловився Іван Михайлович Дзюба. Він сказав, що совість у кожного має бути своя і вона не може бути набутком нації чи якоїсь іншої спільноти. Якщо в тебе є твоя совість, то вона є, якщо її в тебе нема, то ти совістю нації ніяк уже не будеш. Патетика взагалі не повинна бути присутня в ставленні людини до самої себе. Я можу з патетикою ставитися до вас, але не до себе.

Мені пощастило на чудових незрадливих людей, які мені довіряють. І я їм довіряю. Багатьох уже немає, і, власне, часу немає... Я відчуваю самотність, не тому, що я один такий розумний на світі, а тому що насправді моїх близьких, яким мені хотілося б щось сказати, уже немає на світі. І молоді друзі не можуть замінити старих. Узагалі замінити в людських стосунках ніхто нікого не може.

І така вже доля наша, стариків, що ми на свою мову дідівську перекладали важливі моральні речі і вміли побачити в неоконкретних, невмілих, нецивілізованих рухах, порухах душі ту дозрілість, яка буде через двадцять-тридцять років. І через

це іти назустріч, через це бути відвертим і через це розраховувати не на ровесників, які все-таки свою пісню відспівали, а на ту молодь, яка тільки-тільки оце пір'я чистить перед виходом у світ.

Епоха була така, що прожити по совісті було практично неможливо. Десь мусили прикидатися, десь мусили когось обманювати, десь самі грішили. Собі прощати важче, ніж комусь, але треба пам'ятати, що, зрештою, прощати весь світ можна. Саме цього вимагає совість, щоб ми прощали навколишній світ: «Простіть нас і ми вас прощаємо». Це дуже хороший християнський девіз.

Володимир Коскін